

Landbouw en ganzenbeheer: naar een andere aanpak

Aad van Paassen

Elk najaar komen er honderdduizenden ganzen naar Nederland. Als vogelbeschermmer zie je die lange-afstandsreizigers graag komen. Soms raak je gefascineerd door de enorme concentraties. Maar als boer zie je dat heel anders. Boeren vinden dat ganzen te veel gewas wegvreten en ervaren dat als een hinderlijke schadepost. De vogels worden daarom vaak verjaagd. Het Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM) vindt dat de huidige aanpak bij het beperken en vergoeden van schade mede oorzaak is van de verminderde tolerantie voor ganzen bij boeren. Het Centrum voor Landbouw en Milieu is daarom voorstander van een nieuwe, gebiedsmatige aanpak waarbij boeren optimaal worden gemotiveerd om ganzen op te vangen. Dit artikel gaat eerst in op de ganzenproblematiek en beschrijft daarna de opzet van een zojuist gestart onderzoek naar de haalbaarheid van zo'n nieuwe, gebiedsmatige aanpak.

Aantal ganzen

De aantallen ganzen die 's winters in Nederland verblijven, zijn de laatste decennia sterk toegenomen. Ging het in het begin van de jaren zestig nog om circa 100.000 ganzen, aan het eind van de jaren tachtig was dat gestegen tot 700.000 à 800.000 ganzen. De vogels verblijven vooral in Noord- en Zuidwest-Nederland, in de polders van de voormalige Zuiderzee en in het rivierengebied.

Ganzenschade

Er verblijven 's winters dus veel ganzen in Nederland. Die verblijven dan deels in natuurgebieden en deels in gangbare landbouwgebieden. Voor hun voedsel zijn ze vooral aangewezen op (resten van) landbouwgewassen en daarbij rich-

ten ze soms schade aan. Tabel 1 laat zien dat de uitkeerde schadevergoeding in Nederland sterk varieert, maar dat deze - net als het aantal ganzen - een stijgende lijn vertoont: van circa f 650.000,- aan het begin van de jaren tachtig tot circa f 2.000.000,- aan het eind van de jaren tachtig. Gemiddeld wordt tweederde van deze schade aangericht in de melkveehouderij en eenderde in de akkerbouw. De sterke variatie in de uitkeerde schadevergoeding is niet alleen het gevolg van de variatie in het aantal ganzen, maar met name in de akkerbouw ook van de wisselende weersomstandigheden. Kijken wij naar de schade per gans, dan gaat het de laatste vijf jaar gemiddeld om een bedrag van circa f 2,50 per gans per jaar.

Een boer vindt schade door ganzen vooral terug

Grauwe Ganzen op pas ingezaaid akkerland.

Foto: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

jaar	80/81	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	86/87	87/88	88/89
aantal									
ganzen	510.000	496.400	588.000	575.000	692.000	796.700	882.500	660.000	781.500
schade op grasland*	654.811	520.537	714.425	1.208.568	914.027	1.237.141	1.150.595	870.343	1.711.331
schade op bouwland*	271.290	350.537	174.015	314.813	267.390	1.277.222	1.364.836	355.849	640.660
totale landbouwschade per gans	1,81	1,76	1,52	2,65	1,71	3,15	2,85	1,86	3,01

* Gebaseerd op uitgekeerde schadevergoedingen.

Table 1. Overzicht aantallen ganzen en uitgekeerde schadevergoeding op bouwland en grasland in de periode 1980/1981 tot en met 1988/1989. Aantallen ganzen weergegeven in seizoensmaxima (Ganzenwerkgroep Nederland/Belgie).

in een lagere opbrengst. Landelijk gezien is de schade relatief klein, maar voor een individuele boer kan het oplopen tot duizenden guldens. Vooral boeren die elk (na- en/of voor)jaar schade ondervinden, ervaren dit als een periodiek terugkerende ramp. Terwijl de schade toeneemt, is er op het doorsnee landbouwbedrijf steeds minder financiële ruimte om de opbrengstdervingen als gevolg van ganzenbegrazing te kunnen opvangen. Dat is naast het groter aantal ganzen mede reden van de toename van het aantal schadeclaims. In het hiernavolgende gaan wij nader in op de ganzenschade in drie bedrijfstakken in de landbouw.

Melkveehouderij

Op melkveebedrijven ontstaat de meeste schade door begrazing in het voorjaar: maart, april en mei. Grasland dat na de start van de grasgroei (vaak rond eind februari) nog wordt begraasd, loopt een groeiachterstand op ten opzichte van niet-begraasd grasland. Die groeiachterstand wordt in de loop van het voorjaar wel kleiner (Groot Bruinderink 1987), maar op het moment dat veehouders tegenwoordig beginnen met weiden en maaien (vaak al rond eind april), heeft het gras die achterstand nog niet ingehaald. Die lagere opbrengst telt des te zwaarder, omdat het in april/mei gemaaid gras bijna altijd een hogere voederwaarde heeft dan later geoogst gras. Daarom zien veehouders ganzen liefst in februari vertrekken. De laatste grote groepen Kolganzen vertrekken echter pas in maart; Rotganzen doen dat pas eind mei.

In herfst en winter treedt minder schade op, maar ook die kan per geval toch aanzienlijk zijn. In de herfst eten ganzen soms gras dat is bestemd voor het melkvee, dat vaak tot eind oktober buiten loopt. Een intensief bedrijf kan dan gras tekortkomen, waardoor het vee dan soms eerder op stal moet. De boer moet dan vaak meer voer aankopen en dat kost geld. In de winter veroorzaken ganzen op oud grasland meestal weinig schade. Percelen die in de nazomer of herfst opnieuw zijn ingezaaid, lopen echter de hele winter risico. Vooral begrazing in perioden met veel regen of met afwisselend vorst en dooi kan voor veel schade zorgen. Het jonge gras wordt dan soms volledig onder de modder ge-

trapt door de grazende ganzen. Zulke percelen moeten dan in het voorjaar opnieuw worden ingezaaid, waarna ze dan vaak pas in juni voor het eerst kunnen worden gemaaid.

Akkerbouw

In de akkerbouw treedt vooral schade op aan wintertarwe. De ganzen vreten de jonge planten af tot kort boven de grond. Omdat op een perceel met wintertarwe veel minder voedsel voor de vogels staat dan op grasland, verdwijnen de vogels na verloop van tijd. Ze komen weer terug als er enkele centimeters zijn bijgegroeid, (met name voor Rotganzen is een kort gewas de ideale maat en kwaliteit voedsel). Begrazing leidt vooral tot minder opbrengst, als ze plaatsvindt in de periode februari tot mei. De opbrengstderving uit zich in minder aren per vierkante meter, minder korrels per aar en minder zware (volle) korrels. Soms leidt begrazing van wintertarwe door ganzen tot weinig of geen opbrengstderving. Ook blijkt de mate van opbrengstderving niet te verschillen uit de mate van begrazing (Patterson 1991). Dat is vreemd en daarom is de relatie ganzenbegrazing en opbrengstderving momenteel onderwerp van gedetailleerd onderzoek.

Uit de praktijk is bekend dat ganzenbegrazing vooral riskant is onder natte weersomstandigheden (perioden met regen of met vorst en dooi). De vogels trappen de jonge planten dan soms geheel onder de modder waardoor deze niet verder groeien. Ook kunnen de vogels met hun poten de grond zo dichtsmieren dat water niet meer kan wegzakken.

Op zulke natte plekken komen vervolgens vaak massaal niet gewenste planten op, zoals Kamille. Dan is vaak een extra bespuiting nodig.

Schapenhouderij

Op gespecialiseerde schapenbedrijven kan de hele winter door schade ontstaan. De ganzen concurreren met de schapen om het aanwezige gras. Als de vogels het gras hebben weggevreten, zal de schapenhouder zijn dieren op stal moeten houden en moeten bijvoeren. Dat kost natuurlijk geld. Bij zacht weer met doorgaande grasgroei is de schade groter dan bij strenge vorst, omdat bij zacht weer schapen in principe bijna alle voedsel buiten kunnen vinden. Bij

strengere vorst worden schapen vaak toch al op stal gehouden.

Schadevergoeding

In Nederland wordt ganzen schade door de overheid vergoed. Dat is uitzonderlijk, want in de meeste ons omringende landen gebeurt dat niet. Daar moeten de ganzen maar zien dat ze een voedselgebied vinden waar ze ongestoord kunnen verblijven. Ondanks de schadevergoedingsregeling leeft er onder de Nederlandse agrariërs veel ergernis over de toenemende aantallen ganzen en de daarmee gepaard gaande schade. Wil een agrariër de schade beperken, dan moet hij zeer alert zijn op de aanwezigheid van ganzen en de vogels verjagen zodra ze op een schadegevoelig perceel zijn neergestreken. Dat kost veel tijd, vooral als de percelen niet dicht bij huis liggen. Is er toch schade, dan moet hij moeite doen om een vergoeding te krijgen. Bovendien zijn veel boeren ontevreden over de hoogte van de uitgekeerde vergoeding. Maar ook een volledige schadevergoeding compenseert niet de ergernis over het afvreten van een mooi gewas. De toenemende schade vermindert de tolerantie onder boeren tegenover ganzen, waardoor zij steeds minder bereid zijn om de vogels op te vangen. Dit ontaardt soms in excessen, zoals verjagen met ongeoorloofde methoden.

Huidige aanpak

Nu gaan boeren bij het beperken van ganzen schade vooral individueel te werk. Meestal beperken ze zich tot het verjagen van de vogels. Soms worden ganzen (tijdelijk) gedood. Deze aanpak kan effectief zijn. De mate van succes hangt af van de alertheid van de boer, de voorspelbaarheid van het ganzenbezoek, het aantal ganzen, de weersomstandigheden enzovoort. Voordeel van deze aanpak is dat de boer zelf kan bepalen wat hij doet. Maar door de vogels te verjagen zonder een alternatief voedselgebied te creëren, wentelt hij het probleem af op andere agrariërs. Bovendien biedt deze aanpak de vogels geen zekerheid van voedsel en rust. Door het toenemend aantal schadeclaims en de duidelijke uitingen van onvrede met de bestaan-

de situatie krijgen vogelbeschermers soms het idee dat boeren eigenlijk geen ganzen op hun land willen tolereren. Toch is dat niet zo. Ook nu gedogen veel boeren 's winters ganzen op hun land. De huidige aanpak met schadevergoeding achteraf leidt echter automatisch tot een weinig tolerante houding bij boeren. Bovendien krijgen zij te weinig informatie over de opvang van ganzen in natuurgebieden. Boeren hebben nu het idee dat zij de enigen zijn die de vogels voedsel en rust moeten verschaffen.

Nieuwe aanpak

Gebiedsmatig

Het Centrum voor Landbouw en Milieu staat bij de opvang van ganzen en het beperken van schade een andere aanpak voor. Die houdt in dat in een bepaald gebied agrariërs en andere betrokkenen (zoals jagers) gezamenlijk een plan opstellen van verjagen en opvangen. Deze aanpak sluit hiermee aan bij enkele oplossingen voor regionale knelpunten, zoals beschreven in de nota 'Ruimte voor ganzen'. Kern van deze aanpak is het verjagen van de vogels van schadegevoelige percelen (zoals percelen met winter tarwe en met net ingezaaid gras) en het opvangen op percelen met minder schadegevoelige gewassen (zoals percelen met graszaad en blijvend, laat gemaaid grasland).

Door de opvang op minder schadegevoelige percelen lijden boeren minder schade. Hierdoor zullen zij de aanwezigheid van ganzen op hun land eerder accepteren. De vogels krijgen zo meer kans op rust en voedsel. Wel vergt deze aanpak veel overleg, met name over het opstellen van een verjaag- en opvangplan en over het aanpassen van het bedrijfsplan.

Zo'n verjaag- en opvangplan zou er dan moeten komen voor elk gebied waar ganzen schade veroorzaken. Niet elke situatie leent zich echter voor de zelfde aanpak. Er moet een opvanggebied kunnen worden gecreëerd waar voldoende voedsel aanwezig is. Ook zullen het aantal ganzen en het moment en de duur van hun verblijf enigszins voorspelbaar moeten zijn. Per gebied kan de aanpak dus aanmerkelijk verschillen.

Rotganzen op graszaad op Sint Philipsland.
Foto: A. van Paassen.

Kolganzen bij Ferwoude, Wonsse-
radeel.
Foto: A. van Paassen.

Beloning

Bij een gebiedsmatige aanpak past heel goed een positieve benadering van de boeren die ganzen willen opvangen. Het gaat er daarbij om het beeld te doorbreken dat ganzen alleen maar schade veroorzakende lastposten zijn. Boeren moeten niet alleen financieel worden gecompenseerd, maar ook kunnen verdienen aan ganzenopvang volgens het principe: de beheerder wordt beloond. Het Centrum voor Landbouw en Milieu is daarbij voorstander van een beloning naar resultaat: hoe beter boeren er in slagen om (met zo min mogelijk schade voor hen zelf) ganzen op te vangen op hun percelen, hoe hoger de beloning die zij daarmee kunnen verdienen. Zo'n beloningsregeling kan worden gekoppeld aan het aantal ganzenkeutels dat in de loop van de winter wordt geteld op de percelen van boeren die hieraan meewerken (het aantal ganzen is minder goed hanteerbaar omdat dat vaak maar een momentopname is, vijf minuten na de telling kunnen de ganzen zijn vertrokken). Het aantal keutels geeft bovendien redelijk nauwkeurig aan hoeveel gewas de ganzen hebben geconsumeerd. Een beloning naar de hoogte van die consumptie spreekt ook de boeren wel aan. Hoe dit beloningssysteem in de praktijk zal uitpakken, zal uit nader onderzoek moeten blijken. Duidelijk is dat het voor boeren geen broodwinning zal zijn, maar mogelijk wel een leuk extraatje. Een gebiedsmatige aanpak vergt een grotere inzet dan de individuele aanpak, maar biedt in principe betere perspectieven voor beperking van schade én voor opvang van ganzen. Net als met de beloningsregeling is er nog weinig ervaring mee opgedaan. Daarom zijn er experimenten gestart met deze vorm van agrarisch ganzenbeheer.

Onderzoek

Het zojuist begonnen onderzoek door het Centrum voor Landbouw en Milieu valt binnen het kader van de nota 'Ruimte voor ganzen' van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij uit 1991. In die nota staat onderzoek aangekondigd naar de mogelijkheden van samengaan van rendabele landbouw en verantwoord ganzenbeheer, dat zal worden gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en het Jachtfonds. Bij dat onderzoek zijn naast het Centrum voor Landbouw en Milieu ook

het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, de Stichting Proefboerderij Noordelijke Akkerbouw en Rijkswaterstaat, directie Flevoland betrokken. Deze instituten doen gedetailleerd onderzoek naar de effecten van ganzenbegrazing en -betreding op de uiteindelijke opbrengst van akkerbouwgewassen. Zij werken daarbij onder andere met Kolganzen, Brandganzen en Grauwe Ganzen in proefopstellingen. Tevens vinden - ter vergelijking - bij akkerbouwers in de omgeving metingen plaats op percelen die door ganzen worden begraaasd.

Het onderzoek van het Centrum voor Landbouw en Milieu is praktijkgericht en wordt verricht in een akkerbouwgebied en in een graslandgebied. Er vindt drie jaar lang veldwerk plaats. In overleg met de betrokken agrariërs, medewerkers van het Landbouwschap, jagers, leden van wildschadecommissies en medewerkers van de provinciale directies Natuur, Bos, Landschap en Fauna van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zijn voor deze gebieden onderzoeksplannen opgesteld.

Akkerbouw

Het onderzoeksgebied voor de akkerbouw ligt in Zeeland, op Noord- en Zuid-Beveland rond de Zandkreek en is 816 hectare groot. De percelen zijn in gebruik bij vier bedrijven. De laatste drie jaar varieerde de totale uitgekeerde schadevergoeding op deze bedrijven gezamenlijk van circa f 16.000,- in 1988 tot circa f 61.000,- in 1990.

Uit tellingen blijkt dat in het onderzoeksgebied hoofdzakelijk Rotganzen voorkomen in aantallen van 500 tot 2.500 exemplaren. De Rotganzen arriveren omstreeks half oktober en vertrekken rond eind mei. In de herfst foerageren de vogels aanvankelijk buitendijks op zee gras, maar daarna al spoedig hoofdzakelijk binnendijks op cultuurgewassen. De vogels slapen op het water, binnen een kilometer van het voedselgebied. Het is maar korte tijd vliegen; bij wijze van spreken over de dijk wippen en eten maar.

Elk jaar worden met de akkerbouwers plannen gemaakt voor de opvang van Rotganzen. In september 1991 zijn plannen gemaakt voor het seizoen 1991/1992. Dat heeft geresulteerd in een opvanggebied van ruim 70 ha bouwland. Op deze percelen worden geteeld: éénjarig Roodzwenkgras (met opvang tot 1 april) en één- en tweejarig Veldbeemdgras (met opvang tot 1

maart en 1 april) en Wintertarwe (opvang tot 1 maart). Deze grassen worden geteeld voor graszaadwinning. Daarnaast kunnen de ganzen tot 1 juni ook grazen op een perceel blijvend grasland waar het geoogste gras wordt verwerkt tot grasbrok en verkocht als veevoer.

Met de akkerbouwers is afgesproken om de opvangpercelen zo geschikt mogelijk te maken voor ganzenbegrazing, onder andere door een lichte kunstmestgift in oktober. Verder worden de percelen graszaad in oktober ook gemaaid, zodat het gras bij de aankomst van de Rotganzen de voor hen optimale lengte heeft.

Belangrijkste vragen zijn: is het mogelijk om Rotganzen vooral te laten foerageren op weinig schadegevoelige percelen en wat kost het aan arbeid om de vogels daar te krijgen en te houden? Daartoe zullen ook experimenten met lokken (met plastic lokganzen), met afweren (door percelen af te rasteren met paal en draad) en met verjagen (met alarmpistolen) worden uitgevoerd. Daarnaast is het interessant om te zien welke opbrengsten de begraasde percelen opleveren. In het onderzoek zullen zo mogelijk ook experimenten worden uitgevoerd met opvang van ganzen op grasgroenbesters. Interessante vragen daarbij zijn: welk soort grasgroenbester is voor de Rotgans het meest aantrekkelijk en voor de akkerbouwer het meest zinvol om te verbouwen en hoe moet zo'n gewas worden beheerd? Mogelijk kunnen daarvoor ook (nu niet aanwezige) braakgelegde percelen worden benut.

Melkveehouderij

Het onderzoeksgebied voor de melkveehouderij ligt in Friesland, tussen Workum en Ferwoude. Het gebied is ongeveer 200 hectare groot en de percelen zijn in gebruik bij zes bedrijven. De laatste drie jaar varieerde de uitgekeerde schadevergoeding op deze bedrijven van circa f 7.000,- in 1989 tot circa f 16.500,- in 1991.

Uit tellingen blijkt dat er in dit gebied tot maximaal 20.000 ganzen voorkomen. De vogels zijn aanwezig van eind oktober tot eind maart. Het gaat vooral om Kol- en Brandganzen, af en toe ook om Kleine Rietganzen en Grauwe Ganzen. De ganzen slapen meestal op het IJsselmeer tegenover de Workumerwaard, op enkele kilometers afstand van het onderzoeksgebied.

In het onderzoek in de melkveehouderij gaat het vooral om de volgende vragen: welk effect heeft ganzenbegrazing op het graslandgebruik van

een boer? Hoe kunnen boeren de schade beperken? Voor dit laatste valt te denken aan het manipuleren met de datum en het niveau van de stikstofgift en aan veranderingen in de volgorde van te beweiden en te maaien percelen. Ook zullen zo mogelijk experimenten met lokken, afweren en verjagen worden uitgevoerd.

In februari 1992 zijn definitieve afspraken gemaakt met de deelnemende veehouders. In het eerste seizoen zal alleen de uitgangssituatie worden vastgelegd, zonder in te grijpen in ganzenbezoek of bedrijfsvoering. Vanaf de herfst van 1992 zal samen met de deelnemende veehouders worden bezien of (en zo ja, welke) percelen kunnen dienen als opvangpercelen. Ook zullen de agrariërs dan bekijken hoe ze het beste kunnen omgaan met de begraasde percelen. Het zal interessant zijn om te zien of, en in hoeverre, grote aantallen ganzen, zoals die in Friesland vaak aanwezig zijn, enigszins zijn te sturen van schadegevoelige percelen naar minder schadegevoelige percelen.

Tot besluit

Met het onderzoek, dat in 1995 wordt afgerond, wil het Centrum voor Landbouw en Milieu de speelruimte voor ganzen op landbouwbedrijven vergroten. De beschreven plannen zijn echter niet zonder meer toepasbaar in andere situaties. Elke situatie vereist een eigen aanpak. Opvang van ganzen is echter niet alleen de verantwoordelijkheid van boeren. Het verdient aanbeveling ook de opvangmogelijkheden in natuurgebieden zo goed mogelijk te benutten. Het zichtbaar maken van de huidige benutting van natuurgebieden door ganzen zal een welkome bijdrage zijn aan de discussie over de opvang van ganzen in Nederland.

Ook internationaal moeten er afspraken worden gemaakt over de opvang van ganzen. Elk land op de trekroute van een bepaalde soort zal moeten proberen de mogelijkheden voor opvang van ganzen in gangbare landbouwgebieden en in natuurgebieden zo goed mogelijk vorm te geven. Daarmee kan worden voorkomen dat het ene land het probleem op een ander land afwentelt. Ook Nederlandse agrariërs zullen hun bijdrage moeten leveren aan de opvang van ganzen. Een aantal van hen is daar gelukkig al mee begonnen.

Met dank aan Paul Terwan en Anne Wolfson voor commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

■ A.G. van Paassen, Centrum voor Landbouw en Milieu, postbus 10015, 3505 AA Utrecht 030-441 301.

LITTERATUUR:

- Groot Bruinderink, G.W.T.A. (1987): Wilde ganzen en cultuurgewassen in Nederland. Wageningen.
- Ganzenwerkgroep Nederland (1983-1984): Ganzentellingen in Nederland in de seizoenen 1980/81, 1981/82 en 1982/83. Limosa 56 (1): 9-17 (1983), Limosa 57 (1): 7-16 (1984) & Limosa 1957 (4): 147-152 (1984).
- Ganzenwerkgroep Nederland/België (1986-1991): Ganzentellingen in Nederland en België in 1983/84 t/m 1988/89. Limosa 59 (1): 25-31 (1986), Limosa 60 (1): 31-39 (1987), 60 (4): 137-146 (1987), Limosa 62 (2): 81-90 (1989), Limosa 63 (2): 71-79 (1990), Limosa 64 (1): 7-15 (1991).
- Patterson, I. (1991): Conflict between Geese and Agriculture; does goose grazing cause damage to crops? In: Fox, A.D., J. Madsen & J. van Rhijn (eds.) 1991 Western Palearctic Geese. Proc. IWRB Symp. Kieve in Ardea 79 (2): 179-186.
- Paassen, A.G. van (1988): Grazende vogels op boerenland. Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht & Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Harlingen.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1991): Ruimte voor ganzen. Staatsdrukkerij Uitgeverij, Den Haag.